

ՀԱԿՈՒՅՄԱՆ ՎԱՂԱՐՇԱԿ (ԱԻ)

ԲՈՒՂԱՐԻԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՈՒՂԱՐԻԱՅԻ ԹՈՒՐՔԱԼԵԶՈՒ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՍԲ 1980-ԱԿԱՆ ԹԹ.

Թուրքիայի Հանրապետության սահմաններից դուրս ձևավորված մեծաքանակ թուրքական համայնքները մեծ կարևորություն են ներկայացնում ինչպես հյուրընկալ երկրների, այնպես էլ Թուրքիայի համար: Այդ երկրների շարքում է նաև Բուլղարիան, որտեղ իր ուրույն և հաստատուն տեղն ունի Բուլղարիայի թուրքալեզու փոքրամասնությունը: Այն համարվում է Արևելյան Եվրոպայի ամենաազդեցիկ և ամենահաջողակ փոքրամասնություններից մեկը: Ներկայումս Բուլղարիայի թուրք բնակչության թիվը հասնում է շուրջ 600.000-ի, որը կազմում է երկրի ընդհանուր բնակչության մոտ 10%-ը¹: Թուրքալեզու բնակչությունն ակտիվ մասնակցություն ունի երկրի հասարակական կյանքում և մեծ դերակատարում ինչպես Բուլղարիայի ներքին և արտաքին քաղաքականությունում, այնպես էլ բուլղարաթուրքական հարաբերություններում²: Սակայն բուլղարաթուրքերի նկատմամբ իշխանությունների քաղաքականությունը ոչ միշտ է եղել հանդուրժողական: Ելնելով տարբեր հանգամանքներից՝ բուլղարական կառավարությունը թուրքալեզու փոքրամասնության նկատմամբ կիրառել է ինչպես իրավունքների սահմանափակման, այնպես էլ ձուլման քաղաքականություն, որի հիմքը դրվեց Բուլղարիայում խորհրդային կարգերի հաստատմամբ:

¹ Национален Статистически Институт, 2011, Население по местоживее, възраст и етническа група, <http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R9.aspx>

² Այս հանգամանքը հիմնականում պայմանավորված է 1990 թ. ի վեր Բուլղարիայի խորհրդարանում բուլղարաթուրքերի հիմնած «Իրավունքների և ազատությունների շարժում» (ԻԱՇ) կուսակցության ներկայությամբ: 2013 թ. մայիսի 13-ի ընտրությունների արդյունքում ԻԱՇ-ն ստացավ ընտրողների ձայների 11%-ը, ինչը հնարավորություն տվեց օրենսդիր անցնել ԻԱՇ-ի 36 անդամի, <http://results.cik.bg/pi2013/rezultati/index.html>

1944 թ. խորհրդային բանակի ստորաբաժանումների մուտքի հետ Բուլղարիայում հաստատվեցին խորհրդային կարգեր: Չնայած այն հանգամանքին, որ 1947 թ. ընդունված սահմանադրությունը սահմանում էր փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությունը, այնուամենայնիվ, 1960-ական թթ. փակվեցին թուրքական դպրոցները, գրեթե չկար թուրքերենով մամուլ և տպագրություն: Ընթանում էր բուլղարաթուրքերի «բուլղարացման գործընթաց»³:

Բուլղարիայի կոմկուսի առաջնորդ Տոդոր Ժիվկովի օրոք ընդունված 1971 թ. սահմանադրությամբ էլ ավելի սահմանափակվեցին բուլղարաթուրքերի իրավունքները, իսկ որ ամենակարևորն է, ըստ այս սահմանադրության 45-րդ հոդվածի՝ «ազգային փոքրամասնություն» անվանումը փոխարինվեց «ոչ բուլղարական ծագմամբ քաղաքացիներ» անվամբ⁴:

Բուլղարաթուրքերի նկատմամբ իշխանությունների վարած անհանդուրժողական քաղաքականությունն իր գագաթնակետին հասավ 1984 թ., երբ իշխանությունների կողմից որոշում կայացվեց անցնել թուրք բնակչության ձուլման քաղաքականությանը: Հետաքրքրական է, որ այս քաղաքականությունից դեռևս մի քանի տարի առաջ բուլղարական իշխանությունները բացառել էին նման քաղաքականության կիրառումը՝ այն համարելով անհեթեթ և վտանգավոր: Բացի այդ, Տոդոր Ժիվկովն անձամբ էր նշել, որ այն կարող է մեծ վտանգ ներկայացնել երկրի համար և Բուլղարիայի թուրքերի մոտ հանգեցնել կրոնական մոլեռանդության և ազգայնականության⁵: Այնուամենայնիվ որոշումը կայացված էր, իսկ դրա համար Բուլղարիայի իշխանությունները, հանձին կոմկուսի առաջնորդի, ունեին իրենց պատճառները: Նախ, բուլղարաթուրքերի վերարտադրման բարձր ցուցանիշները, որոնք, տարբեր տվյալների համաձայն, տատանվում էին 900.000-1.5 մլն., պարզապես

³ Նահապետյան Հ., Բուլղարաթուրքեր. Անկարայի 5-րդ շաբաթյունը, 21-րդ ԴԱԸ, թիվ 1 (15), 2007 թ., էջ 81:

⁴ Karadjov A., The Turkish Minority in Bulgaria and the Revival Process, The Construction of a Political Minority, Budapest, 2011, p. 65.

⁵ The Human Rights of Muslim in Bulgaria in Law and Politics since 1878, Bulgarian Helsinki Committee, Sofia, November 2003, p. 73.

սարսափեցնում էին բուլղարական իշխանություններին, քանի որ ժամանակի ընթացքում կարող էին սպառնալ երկրի ներքին անվտանգությանը⁶: Հաջորդ կարևոր հանգամանք էր հանդիսանում այդ տարիներին ձևավորված «Կիպրոսյան սինդրոմը»՝ Բուլղարիայում Կիպրոսյան ճակատագրի վտանգը⁷, քանի որ մեծաքանակ թուրքալեզու բնակչության իրավունքների պաշտպանության պատրվակով Թուրքիան կարող էր հասնել նաև Բուլղարիայի մասնատմանը: Այս ամենին լրացնելու եկավ 1985 թ. Բուլղարիայի ԳԱԱ գիտնականների և իշխանության կողմից առաջ քաշած տեսությունը, ըստ որի՝ բուլղարաթուրքերը համարվում էին բուլղարացիներ, որոնք Օսմանյան կայսրության տարբեր ժամանակաշրջանում մահմեդականացվել են և յուրացրել թուրքերեն լեզուն⁸: Հատկանշական է, որ այս վարկածը շրջանառվում էր նաև Թուրքիայում, որտեղ տարբեր աղբյուրներ հաստատում էին այն տեսությունը, որ Բուլղարիայի թուրք բնակչության զգալի մասը կրոնափոխ եղած քրիստոնյաներ են: Այս խնդրին անդրադարձ էր կատարվել դեռևս 19-րդ դարում. Օսմանյան կայսրության Մեծ վեզիր Միդհատ փաշան 1878 թ. ֆրանսիական ամսագրերից մեկում գրել էր. «Բուլղարացիների շրջանում բնակվում է ավելի քան մեկ միլիոն մահմեդական: Այդ մահմեդականները չեն եկել Ասիայից, որպեսզի հաստատվեն Բուլղարիայում: Նրանք նույն այն բուլղարացիների ժառանգներն են, որոնք նվաճման ժամանակաշրջանում և հետագա տարիներին ընդունել են իսլամ: Նրանք նույն երկրի զավակներն են, պատկանում են նույն ռասային և նույն արմատներն ունեն»⁹:

⁶ Maeva M., The Revival Process and its Influence on Bulgarian Turks Identity in Turkey, Nationalism, Society and Culture in post-Ottoman South East Europe, SEESP, Oxford, 2004, <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/maeva.pdf>

⁷ Maeva M., նշվ. աշխ.:

⁸ Çelik N., The Political Participation of Turkish Minority in Bulgaria the Public Reaction: The Case of Movement for Rights and Freedoms (1990-1994), Karadeniz Anlatırmaları, Cilt 6, Sayı 22, 2009, p. 5.

⁹ Can T., Todorov M. Stilyanov, Turks of Bulgaria: Assimilation Policy and Linguistic Oppression, Syracuse University, 2004, <http://www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm>

1980-ական թթ. նպաստավոր պայմաններ ստեղծվեցին բուլղարական իշխանությունների համար՝ իրականացնելու բուլղարաթուրքերի ձուլման քաղաքականությունը: Տոդոր Ժիվկովը կարող էր ապավինել Խորհրդային Միության ռազմական ներուժին և միևնույն ժամանակ գերծ մնալ վերջինիս վերահսկողությունից: Ինչ վերաբերում էր Թուրքիային, ապա 1980 թ. ռազմական հեղաշրջման հետևանքով երկրում տիրող իրավիճակը, այդ տարիներին քրդերի դեմ մղվող պայքարը, ինչպես նաև Բուլղարիայի և Թուրքիայի միջև փակ սահմանները վերջինիս կգրկեին թուրք փոքրամասնությանը օգնության հասնելու հնարավորությունից¹⁰:

Վճռական գործողությունների անցնելու համար առիթ հանդիսացան 1984 թ. օգոստոսի 30-ին Բուլղարիայի Պլովդիվ քաղաքի կայարանում և Վառնայի օդանավակայանում տեղի ունեցած ահաբեկչական գործողությունները, որոնք, ըստ Տոդոր Ժիվկովի, իրականացվել էին Բուլղարիայի թուրքերի կողմից¹¹:

1984 թ. հունիսի 19-ի Բուլղարիայի Կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի քաղխորհրդի որոշմամբ սկիզբ դրվեց բուլղարաթուրքերի ձուլման քաղաքականությանը, որն իրականացվելու էր Բուլղարիայի կոմունիստական կուսակցության և Ներքին գործերի նախարարության վերահսկողությամբ¹²: 1984 թ. դեկտեմբերի 10-ին Բուլղարիայի Ներքին գործերի նախարար Դ. Ստոյանովի հրամանով մեկնարկում է թուրք բնակչության բռնի անվանափոխության գործընթացը, որն իրականացվեց ռասիականության, բանակի ստորաբաժանումների անմիջական մասնակցությամբ: Անվանափոխության մեկնարկը տրվեց Քրդալիի շրջանից, որտեղ թուրքերը կազմում էին բնակչության 90%-ը¹³: Այն

¹⁰ Dimitrov V., In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985, Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, UK, 2000, <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/JEMIE01Dimitrov10-07-01.pdf>

¹¹ Çelik N., նշվ. աշխ., էջ 5:

¹² Maeva M., նշվ. աշխ.:

¹³ Minority Rights in Bulgaria and Greece, and the Impact of European Integration Process, p. 114.

անձիք, ովքեր հրաժարվում էին նոր անձնագրից, գրկվում էին հետագայում աշխատավարձ, թոշակ ստանալու, բանկում գործարքներ կատարելու հնարավորությունից¹⁴: 1985 թ. հունվարի 14-ի դրությամբ ավելի քան 315.000 թուրքեր անվանափոխվեցին, որոնցից 214.000՝ Քըրջալի շրջանում, 41.000՝ Հասկովի շրջանում, 22.000՝ Պլովդիվի շրջանում, 5.000՝ Փագարջիկ շրջանում, 35.000՝ Միլիստրա շրջանում, 11.000՝ Ստառա Զագոռա շրջանում, 9000՝ Բուրգասի շրջանում, 3000՝ Բլագոնգրադ շրջանում: 1985 թ. հունվարի դրությամբ Բուլղարիայի հարավային շրջաններում անվանափոխության գործընթացն ամբողջովին ավարտված էր¹⁵:

Շարունակելով ձուլման քաղաքականությունը՝ 1986 թ. ապրիլին իշխանության կողմից ընդունվեց օրենք հասարակական վայրերում թուրքերենն արգելելու վերաբերյալ, իսկ օրինախախտներին սպասվում էր տուգանք 5 լևա (այն համագոր է 5 ԱՄՆ դոլարի) չափով: Սահմանափակվեցին իսլամական արարողությունները, արգելվեց լսել թուրքական երաժշտություն, կրել ավանդական մահմեդական հագուստ, արգելվեց նույնիսկ թլպատումը: Արգելվեցին բոլոր թուրքական թատրոնների, մշակութային կազմակերպությունների գործունեությունը¹⁶, տուգանքից մինչև ազատազրկման էին ենթարկվում այն ուսուցիչները, որոնք շարունակել էին թուրքերենի դասավանդումը: Դադարեցվեց մզկիթների գործունեությունը, իսկ կրոնական կառույցների համագործակցությունը միջազգային

http://www.openstarts.units.it%2Fdspace%2Fbitstream%2F10077%2F8629%2F1%2Ftahir_phd.pdf&h=dAQE1ZGGj

¹⁴ Zahariev B., The Treatment of Ethnic Turks by the Bulgarian Communist Party and their Status Quo, p. 17.

<http://www.ithaca.edu%2Fhs%2Fdepts%2Fhistory%2Fdocs%2Fhistjourndocs%2Fspring04%2Fturkishminorities.pdf&h=dAQE1ZGGj>

¹⁵ Marushikova E., Popov V., The Muslim Minorities in Bulgaria, p. 47.

<http://www.balkanethnology.org%2Ffiles%2Flibrary%2FE%2520%26%2520V%2FMuslims.pdf&h=dAQE1ZGGj>

¹⁶ Petkova L., The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000, The Global Review of Ethnopolitics, Vol. 1, № 4, June 2002, p. 47.

մահմեդական կրոնական կառույցների հետ դրվեց պետական վերահսկողության տակ և հասցվեց նվազագույնի¹⁷:

Ի պատասխան Տոդոր Ժիվկովի քաղաքականության, Թուրքիան դիվանագիտական արշավ սկսեց Բուլղարիայի դեմ, ինչը հանգեցրեց վերջինիս մեկուսացմանը ՄԱԿ-ում և Եվրախորհրդարանում¹⁸:

Միջազգային կառույցները, ինչպիսիք են ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն, Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունը, խիստ քննադատեցին Բուլղարիայի իշխանությունների քաղաքականությունը: 1988 թ. մարտի 21-25-ը Ամանում ընթացող ԻԿԿ վեհաժողովը դատապարտեց բուլղարական իշխանությունների քաղաքականությունը և հիշեցրեց, որ Բուլղարիան սպարտականություններ ունի իր փոքրամասնությունների իրավունքների հանդեպ: 1989 թ. հունվարին Վիեննայում ԵԱՀԿ անդամ երկրներից ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիան, Նիդերլանդներն ու Թուրքիան խիստ քննադատության ենթարկեցին Բուլղարիայի իշխանություններին, սակայն վերջիններս չընդունեցին իրենց մեղքը՝ նշելով, որ իրենց երկրում գոյություն չունեն ազգային փոքրամասնություններ¹⁹, իսկ ի պատասխան Թուրքիայում ընթացող բողոքի ցույցերի՝ բուլղարական կառավարությունը Բուլղարիայի թուրք հյուպատոսին հիշեցրել էր 1915 թ. Օսմանյան կայսրությունում ցեղասպանության զոհ դարձած 1,5 մլն հայերի մասին²⁰:

1980-ական թթ. բուլղարաթուրքերի դեմ ուղղված քաղաքականությունը հակառակ ազդեցություն ունեցավ Բուլղարիայի թուրք փոքրամասնության համար: Թուրքերի մոտ ուժեղացան ազգայնական զգացումները, նրանց մոտ ցանկություն առաջացավ վերադառնալու իրենց մոռացված ավանդույթներին, հայացք ուղղել դեպի անցյալը, դեպի իրենց արմատները և ապացուցել իրենց թուրք էթնիկական պատկանելիությունը²¹:

¹⁷ The Human Rights of Muslim in Bulgaria in Law and Politics since 1878, p. 72.

¹⁸ Minority Rights in Bulgaria and Greece and the Impact of European Integration Process, p. 116.

¹⁹ The Human Rights of Muslim in Bulgaria in Law and Politics since 1878, p. 76.

²⁰ Նույն տեղում, էջ 76:

²¹ Dimitrov V., նշվ. աշխ.:

Այսպիսով, 1980-ական թթ. բուլղարական իշխանությունների իրականացրած ձուլման քաղաքականությունը չարդարացրեց վերջիններիս սպասելիքները: Բուլղարաթուրքերը չվերադարձան իրենց «բուլղարական արմատներին», շարունակեցին իրենց վերարտադրման բարձր ցուցանիշը, ինչը հնարավորություն տվեց վերջիններիս հետագայում լուրջ դերակատարում ունենալ երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականությունում, դառնալ Անկարայի 5-րդ շարասյունը և վերջապես Սոֆիայի խորհրդարանում «մեծ ավանդ» ունենալ Հայոց ցեղասպանության օրինագծի ընդունման, տապալման գործում:

HAKOBYAN VAGHARSHAK
(IOS)

THE POLICY OF BULGARIAN GOVERNMENT TOWARDS TURKISH-SPEAKING MINORITY OF BULGARIA IN THE 1980s

In the 1980s the demographic boom of the Turkish-speaking population in Bulgaria horrified the authorities in Sofia. The birth rate of the Turkish-speaking minority would endanger national security of Bulgaria and leaders felt threatened by the "Cyprus Scenario". To resolve this problem, the Bulgarian government decided to hold assimilation policy. Hundreds of thousands of Turks were forced to change their names. The replacement of the names was followed by the law of prohibitions to speak Turkish in public places, to practice Islamic customs and rituals, to listen to Turkish music and to wear traditional Muslim clothing.